

NOGLE SOCIOLOGISKE PROBLEMER

Af KAARE SVALASTOGA¹

Indledning.

Udgangspunktet for sociologisk tænkning og forskning er en speciel interesse for den sociale faktors betydning i menneskelivet.

Hvem påvirker hvem, hvorledes, hvornår, under hvilke betingelser og med hvilke virkninger? Dette er sociologiens kerneproblem.

Vi ved, at variation i den sociale faktorgruppe kan gøre det samme menneskelige biologiske materiale til amerikanere, russere eller danskere, til forbrydere eller agtede medborgere, til sindsyge eller normale. Men vi ved også, at vi kun står ved begyndelsen af udforskningen af denne faktorgruppe.

Sociologerne søger at udvikle deres mulighed for at lade sig sensitivere af denne faktorgruppe, at blive i stand til at opdage selv meget små forskelle i social adfærd, når de er der. Holdbar viden indenfor dette felt, som indenfor ethvert andet, kan kun etableres ved empirisk forskning.

Social interaktion.

Den proces, hvorved mennesker påvirker hinanden, kalder vi social interaktion. Der kan være tvivl om minimumsbetingelserne for forekomst af sådan interaktion, men om typiske tilfælde vil der aldrig være tvivl. Gennem social interaktion kan personer og grupper forandre deres grad af indbyrdes solidaritet fra stærkere til svagere sammenhold eller omvendt. Og et sociologisk hovedproblem er derfor at analysere de nødvendige og tilstrækkelige kendetegn ved den interaktion, som begunstiger, og den, som modarbejder parternes solidaritet. Vi tangerer her et gammelt problem, som hyppigt har været formuleret således: Hvad er det, som får grupper til at hænge sammen, eller hvorfor lever mennesket normalt i grupper og ikke som eremitter.

Der kan siges at være fire hovedsynspunkter:

1. Mennesket lever i grupper, fordi gruppen er en menneskelig opfindelse, tilpasset bestemte formål. Dette er den såkaldte sociale kontrakt teori,

1. Professor ved Københavns Universitet.

NOGLE SOCIOLOGISKE PROBLEMER

Af KAARE SVALASTOGA¹

Indledning.

Udgangspunktet for sociologisk tænkning og forskning er en speciel interesse for den sociale faktors betydning i menneskelivet.

Hvem påvirker hvem, hvorledes, hvornår, under hvilke betingelser og med hvilke virkninger? Dette er sociologiens kerneproblem.

Vi ved, at variation i den sociale faktorgruppe kan gøre det samme menneskelige biologiske materiale til amerikanere, russere eller danskere, til forbrydere eller agtede medborgere, til sindsyge eller normale. Men vi ved også, at vi kun står ved begyndelsen af udforskningen af denne faktorgruppe.

Sociologerne søger at udvikle deres mulighed for at lade sig sensitivere af denne faktorgruppe, at blive i stand til at opdage selv meget små forskelle i social adfærd, når de er der. Holdbar viden indenfor dette felt, som indenfor ethvert andet, kan kun etableres ved empirisk forskning.

Social interaktion.

Den proces, hvorved mennesker påvirker hinanden, kalder vi social interaktion. Der kan være tvivl om minimumsbetingelserne for forekomst af sådan interaktion, men om typiske tilfælde vil der aldrig være tvivl. Gennem social interaktion kan personer og grupper forandre deres grad af indbyrdes solidaritet fra stærkere til svagere sammenhold eller omvendt. Og et sociologisk hovedproblem er derfor at analysere de nødvendige og tilstrækkelige kendetegn ved den interaktion, som begunstiger, og den, som modarbejder parternes solidaritet. Vi tangerer her et gammelt problem, som hyppigt har været formuleret således: Hvad er det, som får grupper til at hænge sammen, eller hvorfor lever mennesket normalt i grupper og ikke som eremitter.

Der kan siges at være fire hovedsynspunkter:

1. Mennesket lever i grupper, fordi gruppen er en menneskelig opfindelse, tilpasset bestemte formål. Dette er den såkaldte sociale kontrakt teori,

1. Professor ved Københavns Universitet.

- i hvilken individet fremstår som knyttet med ofte ret svage bånd til gruppen eller samfundet. Denne teori, som savner enhver historisk basis, har få, om overhovedet nogen, forsvarere blandt nutidens sociologer.
2. Mennesket lever i grupper, fordi det ikke kan lade være. Mennesket er nemlig udstyret med et hjerneinstinkt. Svagheden ved denne teori er, at der ikke findes nogen specifik organisk mekanisme, som kan ses at være knyttet til det påståede instinkt. Denne teori var, ligesom instinkt-teorier i det hele taget, meget populære i tiden efter Darwin og op til omkring 1920. Nu har også denne teori få eller ingen tilhængere.
 3. Mennesket lever i grupper, fordi det ville omkomme, hvis det ikke gjorde det. Dette synspunkt fremkommer i flere varianter. En meget gammel — men nu ikke længere akcepteret variant — er det organismiske synspunkt, at samfund i detaljer ligner de mere højtstående biologiske organismer — med hensyn til såvel struktur, funktion som udvikling. Dette implicerer bl. a. en meget stærk, gensidig afhængighed gennem arbejdsdeling mellem samfundets medlemmer.
 4. Den nu mest akcepterede teori er en anden og mere forsigtig formuleret variant af det netop under 3 nævnte grundsynspunkt. Denne variant har, såvidt jeg kan se, ikke noget specielt navn, men kunne muligvis kaldes komplementærteorien, idet grundsynet er, at gruppelev skaber målbare fordele for menneskene, derved at de supplerer hinanden.

Det er ved studiet af dyregrupper, at Allee og hans medarbejdere har kunnet afsløre, at gruppemedlemskab skaber målbare fordele for individerne, f. eks. øget overlevelseschance. Denne komplementæreffekt må, også efter min mening, opfattes som den fundamentale forklaring på, at mennesker og til dels andre dyr lever i grupper.

Der er to hovedavenuer til komplementæreffekt i det menneskelige samfund.

1. Den consensuelle: Fordel deriveret fra interaktion mellem relativt homogene parter.
2. Den symbiotiske: Fordel deriveret fra interaktion mellem heterogene, men hinanden supplerende parter.

En bestemt gruppe kan benytte begge veje, f. eks. familien, men i almindelighed kan man sige, at consensus vil dominere i de mindre grupper, symbiose i de større.

En relativt varig øgning af solidaritet antages kun mulig gennem en øgning af fornøden eller forønsket gensidig ydelse, eller gennem en gensidig øgning af behovet for disse ydelser.

Gennem sin hjælpeløshed som nyfødt, sin lange barndom, sin relativt permanente seksuelle påvirkelighed og sin intelligens som voksen er menne-

sket i en for dyreriget usædvanlig grad egnet til at drage vital fordel af gruppeliv.

Sociale grupper.

En tilfældig samling af personer, f. eks. passagererne i et bestemt S-tog, eller en befolkningsstatistisk kategori, f. eks. kvinder i den fødedygtige alder, udgør ikke grupper i sædvanlig sociologisk forstand. For at en sådan social gruppering også skal kunne kaldes en gruppe, vil man forlange, at interaktionen eller samkvemmet mellem personerne skal overstige et vist minimum. Dette minimum vil dog findes defineret noget forskelligt af forskellige sociologer. Denne uenighed er dog næppe så alvorlig, som det kunne synes, idet de grupper, som i særlig grad er adfærdsbestemmende, viser en interaktion mellem deltagerne som langt overskrider ethvert rimeligt minimumsforslag. To gruppetyper er i denne henseende særlig relevante: Primærgrupper og samfund. Primærgrupper er grupper, indenfor hvilke interaktionen har en særlig intim karakter, som f. eks. i en familie eller en kreds af gode venner. Samfund er grupper, der kendetegnes ved en sådan differencieret og koordineret rollefordeling, og sådanne biologiske og fysiske ressourcer (en befolkning med adekvat fordeling på køn og alder til sikring af reproduktion, et territorium), at tilfredsstillelse af essentielle betingelser for langtidsoverlevelse muliggøres. Samfund kan som bekendt variere stærkt i størrelse fra den lille primitive boplads med ca. 10 individer til verdenssamfundets foreløbige maksimum på ca. 2500 millioner indbyggere. Primærgrupper er derimod altid af ret begrænset størrelse, idet intim interaktion mellem parterne kræver tid, og tid er et knaphedsgode. Derfor vil kun de mindste samfund samtidig kunne være primærgrupper. Det følger af definitionen af samfund og af menneskets mangel på instinkter, at ethvert samfund må disponere over et kulturelt repertoire, beregnet på at løse de problemer, som kan true gruppens overlevelse. Samfundsmedlemmerne skal beskyttes mod tørst, sult, forfrysning og sygdom, nyrekrutteringen skal sikres, og samtidig med dette skal der sørges for, at medlemmerne ikke demoraliseres af modgang, og at gruppens sammenhold opretholdes. Kun enkelte af de mange herhen hørende, universelt forekommende, adfærdsmekanismer eller institutioner vil blive omtalt nedenfor.

Den informelle gruppe.

Det nittende århundredes sociologer var i udpræget grad makrosociologer. Det var struktur, og fremfor alt forandring i de store sociale enheder: Nationer, stater, menneskehed, som havde deres hovedinteresse. Med det 20nde århundrede og ganske særlig fra 1930erne vokser der en stærk mikrosociologisk forskningsaktivitet frem. Den årlige høst af videnskabelige bidrag til de små gruppers sociologi ligger nu på omkring 150, uden at medregne

det meste af det familiesociologiske stof. Fra et common sense synspunkt vil denne mikrosociologiske forskning og dens resultater let synes bagatel-mæssig og ubetydelig: Der rapporteres om ledelsens forhold til moral og produktivitet iblandt 20 amerikanske drenge i 10års alderen, der rapporteres om venskab og traktement blandt naboer, og der rapporteres om hvem der siger hvad til hvem i en lille gruppe arbejdere. Det er naturligt, at udenfor-stående spørger: Hvad kan sligt tjene til. Hertil kan kun svares med et sociologisk credo: Vi er mange sociologer, som tror, at denne form for forskning lettere vil føre os til holdbare sociologiske generaliseringer af en ret fundamental natur end den fremgangsmåde, som består i at gå direkte løs på samtidens sociale problemer i snævrere forstand. Måske en af de vigtigste grunde til denne antagelse er den omstændighed, at udforskningen af små grupper kan benytte mere eksakte fremgangsmåder, end det oftest er muligt ved udforskning af større grupper. Således besidder vi nu teknik til ret detaljeret iagttagelse og klassificering af interaktion i mindre grupper (Chapple, Bales, Carter o. a.), teknikker til at konstatere til-træknings- og frastødningsforhold indenfor gruppen (Morenos sociometriske metode), og endelig har det, som Lewin i 1939 profeterede, vist sig muligt at gennemføre kontrollerede eksperimenter med små grupper, der ikke er væsensforskellige fra naturvidenskabernes. Det er også værd at minde om, at det hyppigst har vist sig fordelagtigt i det lange løb, at lade forskerne selv bestemme, hvad de vil forske. Den sociometriske metode, der i sin oprindelige valgtekniske form, består i at bede hvert medlem af en gruppe om at angive en eller flere præferencer blandt de øvrige for givne formål, har vist sig at være et såvel pålideligt som gyldigt middel til at konstatere specielt tiltrækningsforhold indenfor mindre grupper.

Grupper af personer som alle gensidigt foretrækker hinandens selskab har gennemgående vist sig at være meget små. Ser vi bort fra familien, viser såvel James' data fra Oregon, Hollingsheads data fra Morris, som vore egne fra Danmark, at sådanne grupper sjældent overstiger 10 personer.

Med stigende gruppestørrelse indtræder en stærkere differentiering: Vi får stjerner, hvis selskab begæres af mange, og isolater, hvis selskab begæres af få eller ingen. Som følge heraf observeres samtidig en ret iøjne-faldende mangel på gensidighed i præferencer. Ved undersøgelse af ven-skabsforhold mellem naboer i fem mindre danske naboskab fandt vi, at flertallet af udtalte præferencer ikke blev gengældt. Den samme konklusion kom Moreno, Jennings og Lundberg til ved studium af noget større grupper.

Blandt de små grupper indtager diskussionsgrupperne en særlig inter-essant stilling som forskningsobjekt på grund af den vidtstrakte benyttelse af sådanne grupper enten i form af komiteer, bestyrelser, udvalg eller lig-nende. Komiteers ineffektivitet er jo næsten et ordsprog, og allerede dette skulle retfærdiggøre eksperimenter og undersøgelser af effektivitetsbetingel-

ser i sådanne grupper. Denne forskning må fremdeles siges at være på begynderstadiet, men mange er dels gennem common sense, dels gennem teori og dels gennem forskningsresultater blevet overbevist om, at et fundamentalt misforhold ved diskussionsgrupper af traditionel opbygning er udformningen af lederens position og rolle i gruppen. Man vil mene, at ineffektiviteten hyppigt kan forklares ved en ledelse, som kendetegnes ved mangel på social sensitivitet, altså manglende evne eller vilje til at sætte sig i den andens sted, mangel på kooperativ mødeplanlægning, manglende spredning på medlemmerne af gruppeopgaver i almindelighed, uklarhed om målene for gruppens diskussion eller arbejde, manglende resumering af diskussionens forløb fra tid til anden, ingen forsøg på at vurdere effektiviteten i benyttede fremgangsmåder og malplaceret blufærdighed, når det gælder diskussion af gruppens egne arbejdsmoralproblemer. Det fremhæves, at gruppeeffektivitet i mindre grupper er intimt afhængig af, hvad der kaldes det sociale klima, og at en bestemt type klima er specielt essentielt, hvis man ønsker et maksimum af frimodige meningsytringer, nemlig det som kendetegnes ved informalitet, venlighed, følelsesmæssig varme, tolerance, vilje til at finde noget rigtigt i den anden mands indlæg og manglende forsøg på at gradere en mand intellektuelt eller på anden af ham uønsket måde på basis af hans indlæg.

Tilhængere af disse synsmåder gør sig altså til talsmand for en ny leder-type, hvis væsentlige kendetegn er, at han opfatter sig som et redskab, der skal lette meningsudvekslingen og afgørelsesprocessen i gruppen, og ikke pådutte gruppen sine egne færdiglavede ideer til løsning af gruppeproblemer. Bagved disse synspunkter ligger et demokratisk postulat. Hver enkelts bidrag er af betydning, og det gælder derfor om at skabe de betingelser, som maksimerer chancen for at ethvert gruppe medlem skal yde noget, og yde sit bedste og sit mest oprigtige bidrag.

Det er let nok at kritisere denne retning, og der kan være meget om, at dens synspunkter foreløbigt er baseret vel så meget på tro, som på testet viden. Men der findes næppe nogen sociolog, som vil være uenig i, at de fleste iagtbare diskussionsgrupper kun udnytter en ringe del af gruppens arbejdspotential effektivt. Der kan også være grund til at fremhæve, at de nævnte principper for det optimale gruppeklima næppe kan forventes at have nogen universel anvendelighed. Med øgende gruppestørrelse og øgende gruppeheterogenitet vil øgende formalitet nødvendigvis gøres. Øgende milieu-trusel synes at virke i samme retning.

Gruppepres.

Det er en almindelig erfaring, at en gruppe udøver et pres overfor sine medlemmer, og således mere eller mindre effektivt kanalisere deres handlinger i forønsket retning.

Gruppen har hertil tre instrumenter:

1. Den differentielle fremhævning, f. eks. propaganda og oplæring.
2. Belønning.
3. Straf i vid (sociologisk) forstand.

Men det ses let, at disse instrumenter kun er effektive, i den grad gruppen er i stand til at bruge dem, og i den grad belønningen er eftertragtet, og straffen frygtet.

At den sociale kontrol er effektiv viser sig ved, at gruppemedlemmerne handler overensstemmende med gruppens normer.

Normer definerer vi med Homans som en adfærdsforventning, der leder til straf, såfremt den ikke imødekommes.

De kan siges at være af to hovedtyper:

1. Normer, som udpeger et interval af handlinger som acceptable, mere eller mindre ekstreme handlinger som inacceptable. Af denne type er bl. a. også arbejdergruppens spontane produktivitetsnormer. Roethlisberger og Dickson har vist, at sådanne normer kan være meget præcise (kun lidt spænd mellem minimum og maksimum) og meget effektive. Deres egen interpretation af denne adfærd som vidnesbyrd om irrationel motivering blandt arbejderne, forsåvidt som de fleste ville kunne tjene mere uden sådanne normer, er dog højst dubiøs, når man erindrer den reelle risiko for arbejdsløshed ved overproduktion. Miller og Form regner med produktivitetsnormer af denne type som et henimod universelt fænomen i den moderne industri.
2. Den anden hovedtype af normer er dem, som enten ikke angiver noget minimum eller ikke angiver noget maksimum, men kun en af disse størrelser. Et fodboldshold bestræber sig på at sikre et minimum af teknisk færdighed i boldbehandling og et minimum af offervillighed for holdet, men maksimum eksisterer ikke som normer.

Solidariske grupper kan udøve en mere omfattende og mere effektiv social kontrol end mere løst sammenknyttede grupper.

Schachter fandt ved et omhyggeligt eksperiment, at afvigere fra gruppenormer blev hyppigere forkastet af de øvrige, jo mere attråværdig gruppe-medlemskabet var for medlemmer.

Eksperimenter af Kelley og af Kelley og Volkart har vist, hvorledes en norms modstandsdygtighed øges med solidariteten i gruppen.

Studier af mindre grupper har, som Homans påpeger, afsløret et kendetegn ved straffen for normbrud i små grupper. Den kan ikke siges at være proportional med, men drastisk i forhold til forseelsen. Vi forstår da bedre, at øje for øje, tand for tand princippet har repræsenteret en for sin tid humaniserende bestræbelse.

Når en gruppe har en norm, eller adfærdsforventning med straf for afvigelse, vil den højeste grad af konformitet forekomme, hvor normen er internaliseret blandt medlemmerne, mere populært udtrykt, hvis man får dårlig samvittighed ved at handle mod normen. Fuldstændig internalisering er ikke blot en effektiv, men også en økonomisk ordning, idet den sparer gruppen alt arbejde med at overvåge og eventuelt straffe medlemmer. Men i den civiliserede verden idag, med dens store normative uenighed og publicitet herom, vil man hyppigt, også i de små grupper, støde på manglende internalisering, hvorved vi kan få en forskel mellem gruppemedlemmers offentlige meninger og deres private.

Socialpsykologen Schank fortæller, at han engang kom til en amerikansk landsby, hvor en religiøs sekt dominerede og blandt andet havde forbudt al nydelse af alkohol. Schank gik så rundt og spurgte, om der da ikke var nogen, som tog sig et glas øl eller en dram, men fik altid negativt svar. Da han havde været der en tid, blev han dog så populær, at han lidt efter lidt blev budt hjem til flere af familierne i landsbyen. Det hændte da ikke een men flere gange, at gardinerne blev rullet ned, og der blev budt på alkohol, men enhver familie, som således brød normen, var overbevist om at være ene derom. Kelleys og Volkarts eksperimenter giver basis for den teori, at den offentlige mening om et normtema i en gruppe, siden den jo er underkastet såvel et ydre som et indre konformitetspres, er mere modstandsdygtig overfor forandringer end de private meninger.

Der fremsættes undertiden den påstand, at internalisering kun finder sted i interaktion, som er tilfredsstillende for det deltagende individ, således f. eks. Festinger, og det er også velkendt, hvor ineffektive de mildere former for straf kan være. Men data fra de tyske koncentrationslejre tyder meget stærkt på, at et individ vil internalisere en på forhånd inakceptabel norm, når truslen om straf for afvigelse er meget virkelig og straffen ekstrem.

Kommunikation.

Forskningsopgaverne indenfor feltet kommunikation eller social kommunikation kan sammenfattes i en enkelt sætning således: Hvem siger hvad, til hvem, hvorledes, med hvilke virkninger, under hvilke betingelser.

Et vist minimum af kommunikationseffektivitet er nødvendig for organiseret gruppeliv. Dette må gælde uanset om kommunikationseffektivitet defineres som overensstemmelse mellem senders og modtagers interpretation af et budskab, eller vi — mere generelt — med effektivitet tænker på, i hvilken grad senderens intentioner realiseres af modtageren.

Medens den typiske kommunikation i små grupper og i preliterære samfund kendetegnes ved, at der kun er en sender og et meget begrænset antal modtagere af givet budskab, så er nationalstaterne i den vestlige civilisation siden Gutenberg i stigende grad kendetegnet ved forekomsten af masse-

kommunikation, hvor altså antallet af modtagere er enormt sammenlignet med antallet af sendere. Når derfor som nu et enkelt budskab i det optimale tilfælde kan influere millioner af modtagere, så kan det betale sig at finde ud af noget mere om betingelserne for effektiv kommunikation. Der finder nu en meget aktiv forskning sted såvel i U.S.A. som i visse europæiske lande. Meget af denne forskning er dog strengt bevogtede forretningshemmeligheder. De mest aktive grene er indholdsanalysen, som beskæftiger sig med en kvantitativ analyse af det, der meddeles, publikumsanalysen, som beskæftiger sig med modtagerklienteletets sammensætning. Mindre aktiv, fordi så meget mere vanskelig at gennemføre, er effektanalysen.

Måske den vigtigste empiriske generalisering, som hyppigt bekræftes i kommunikationsforskningen, er det selektive princip: De potentielle modtagere i kommunikationsprocessen foretager bevidst eller ubevidst en udvælgelse, hvis normale resultat er, at effektiv kommunikation af budskaber, der går på tværs af individernes erfaring og præferencer, vanskeliggøres.

Anderledes udtrykt, omvendelseskampagner absorberes hyppigst af dem, som allerede er omvendte, oplysningskampagner har svært ved at nå frem til de uoplyste o. s. v.

Måske den bedste illustration af dette princip er udfaldet af den store kampagne for at sprede kendskab til F.N. i Cincinnati. Forfatterne konkluderer: »The people reached by the campaign were those least in need of it the people missed by it were the new audience the plan hoped to gain«.

Før kampagnen var der 30 %, som selv med den mest overbærende interpretation af svarene ikke kunne siges at kende til F.N.s formål, efter kampagnen var tallet 28 %, altså praktisk talt uforandret. Og dog havde man i mellemtiden givet ethvert skolebarn litteratur med hjem om F.N., lærerne havde talt om F.N., radioen sendte F.N. programmer, en station så meget som 150 notitser pr. uge. Aviserne understregede F.N. i det halve år propagandakampagnen varede. Tusindvis af klubber og foreninger havde F.N. programmer og slagordet »Freden begynder med F.N., F.N. begynder med dig« blev vist på plakater, tændstikæsker etc. etc.

Af særlig betydning er det kurvilineære forhold, som synes at herske mellem interesse og forståelighed, nemlig sådan at hvis et budskab kommer over et vist maksimum og under et vist minimum i forståelighed, så mødes det med mindre interesse, end hvis det har en mellemliggende vanskelighedsgrad.

Der er grund til at antage, at den afgørende indflydelse på massekommunikationsmidlernes indhold ligger hos personer med mere end normal skoleuddannelse og følgelig højere end normal evne til at forstå et budskab, og følgelig højere risiko end de noget mindre uddannede for at registrere ked-somhed og interesseløshed overfor kommunikation, på grund af at den er

for selvfølgelig for dem. Men heraf følger igen en risiko for, at et budskab bliver lagt på et for højt vanskelighedsstrin i relation til den befolkning, det er beregnet for, udelukkende fordi senderne er ængstelige for at kede eliten.

Et vigtigt bidrag til forståelighedsforskningen er gjort af B.B.C.'s Audience Research Department ved professor, dr. P. E. Vernon og ved magister W. A. Belson. Såvel i Vernons som i Belsons undersøgelse var radioprogramtypen, som blev undersøgt, anset for populær i den forstand, at et flertal af den voksne befolkning (Belson) eller et flertal af de værnepligtige (Vernon) af radioledelsen blev anset som potentielle lyttere. Men Vernon, som undersøgte 15 min. folkeoplysningsprogrammer bestemt for de værnepligtige, fandt, at disse havde en vanskelighedsgrad, som gjorde, at 50 % af rekrutterne ikke kunne få noget nævneværdigt ud af at lytte til dem, og denne ineffektivitetsprocent lå endda højere for rekrutter, der kun havde folkeskoleuddannelse. Vernon undersøgte ialt 50 ulige programmer og fik gennemsnitlig 92 personers reaktion på hvert program.

Belson undersøgte 26 »Topic of tonight« programmer, et orienterende 5. minutters foredrag, som hver dag, undtagen i week-end'en, følger 22-nyhederne i Light Programm. Hvert program blev genspillet for en gruppe forsøgspersoner. Tilsammen deltog ca. 1000 forsøgspersoner i hans eksperimenter. De nævnte programmer opgives at være bestemt for den del af den engelske voksne befolkning, som bliver tilbage, når de mest uddannede 15 % og de mindst uddannede 30 % trækkes fra. Af Belsons resultater fremgår, at disse programmer havde en vanskelighedsgrad, som gjorde, at flertallet af de lyttere, den var bestemt for, ikke engang fik hovedpunkterne med i foredragene.

Dodd og hans medarbejdere har interesseret sig for rygtespredning, der som bekendt er et nødkommunikationsmiddel, når de mere moderne midler er sat ud af funktion, og af denne grund af særlig interesse for militære strategier.

Et interessant spørgsmål er rygtespredningens hastighed. Det kan vises, at i situationer, hvor rygtespredning (fortælling og lytning) er jævnt fordelt i en befolkning, og hvor den gennemsnitlige rygtespredningsaktivitet holder sig konstant over tiden, må antallet af dem, som kender rygtet, vokse lineært logistisk med tiden. Dette vil igen sige, at antallet vokser meget langsomt i begyndelsen af den periode som betragtes, har maksimal væksthastighed, når der er netop lige mange som kender rygtet, som der er personer ubekendt med rygtet, og at væksten derefter aftager i hastighed. Dodd gengiver et eksperiment som synes at bekræfte modellen godt, men fremhæver, at man havde mange vanskeligheder med at finde en situation, hvor den lineære logistiske ligning passede.

Med tilstrækkelig spænd i de observerede variable viser det sig, at den sociale interaktion (rygtespredning inkluderet) mellem to grupper er tilnærmelsesvis direkte proportional med produktet af gruppernes størrelse og omvendt proportional med afstanden ¹ mellem dem.

AfstandsekspONENTER tenderer til at falde med stigende kommunikations-effektivitet og med stigende gruppesolidaritet.

Psykofysikerne har eksperimentelt konstateret, at indenfor ret vide intervaller er et psykologisk kontinuum (S) — som f. eks. reaktionen på noget som værende større eller mindre — logaritmisk afhængig af det tilsvarende fysiske kontinuum (R) som f. eks. den målte størrelse. Dette er Fechners lov:

$$S = k \log. R$$

Dette logaritmiske forhold mellem en reaktion og den påvirkning, som udløser den, synes at have en langt videre gyldighed end almindelig antaget.

Her skal kun nævnes, at Dodd og hans medarbejdere ² har eksperimenteret med flyvesedler kastet ned fra luften i 8 små byer (størrelse fra 1—2 tusind). Sedlerne var adresset til University of Washington, Seattle, og kunne afsendes ufrankerede. På bagsiden var der nogle spørgsmål til besvarelse.

Yderligere blev hver person, som fik fat i mere end en seddel, bedt om at give alle de øvrige videre. »Everyone should get one!«

Resultatet blev så aflæst dels ved antallet afsendte kort fra hver by, dels ved interviewing med et tilfældigt udvalg af hver bys husstande nogle få dage efter eksperimentet. Man havde sikret sig, at radio, aviser etc. undlod at omtale seddelnedkastningen i mellemtiden.

I nogle byer kastede man en seddel ned for hver fjerde indbygger i andre en for hveranden og så videre op til 32 sedler per indbygger.

Interessen koncentrerede sig nu om reaktionen på disse sedler. Hver seddel var et stykke gult karton i format 13 cm. × 20 cm. forsynet med en kort tekst og et kort til afrivning.

I teksten blev der gjort opmærksom på, at under et fjendtligt angreb kunne normale nyhedsspredere, som radio, telefon og aviser blive sat ud af funktion, og nedkastede sedler kunne blive den eneste officielle kontaktmulighed. Under henvisning til vigtigheden af at vide, hvorledes meddelelser mest muligt effektivt kunne spredes på denne måde, henstillede man til dem, som samlede sedlerne op, at indsende det lille kort.

Interviewingen viste nu, at den procent af de interviewede i hver by, som kendte sedlens budskab, var logaritmisk afhængig af antal sedler nedkastet per indbygger:

1. Løftet til en potens mellem 1 og 2.

2. Af hvilke en af de hyppigst nævnte er dansk-amerikaneren Otto N. Larsen.

Antal nedkastede sedler per person	Procent som kendte budskabet
0.25	25
0.50	37
1	30
2	44
4	63
8	72
16	82
32	88

Flyvevåbnet kunne heraf udlede den praktiske lærdom, at virkningen af lige store tilvækster i antal sedler per person aftager jævnt, og selv med et så relativt svagt motiverende budskab som det ovennævnte var der kun ringe ekstra nytte forbundet med at fordoble eller to gange fordoble antal sedler per person, når dette lå på 8.

Men for den videnskabelige erkendelse var ny viden erhvervet om den Fechnerske lovs gyldighedsområde. Der var kun en observation, som afveg særlig meget fra den bedst passende logaritmiske kurve.

Den offentlige mening.

Et af de betydeligste fremskridt i den nyere sociologi og socialpsykologi er udviklingen af den kombinerede teknik, spørgeskema — interviewer — repræsentativt udvalg, således at man nu med relativt beskedne økonomiske ressourcer kan konstatere en hel nations mening om problemer af samfundsmæssig interesse ved kun at udspørge nogle få tusind personer. Denne teknik fik sit dramatiske gennembrud ved præsidentvalget i U.S.A. i 1936, og George Gallup fortjener at fremhæves som pioner og en af de mest effektive spredere af kendskab til den moderne rundspørgemetode. Denne påstand modsiges ikke af den omstændighed, at den mellemliggende udvikling har demonstreret, at Gallups egne metoder — specielt med hensyn til udvælgelsen af svarpersoner — kunne forbedres betydeligt, ved at man gav interviewererne en liste med tilfældigt udvalgte personer at opsøge, i stedet for som Gallupinstitutterne, og i det hele taget de fleste kommercielle centra for opinionsundersøgelser, at overlade valget — indenfor visse grænser — til interviewereren. Den forbedrede rundspørgeteknik er i Danmark anvendt i landsomfattende undersøgelser af Det statistiske Departement i dets arbejdskraftundersøgelser og pristalsbudgetundersøgelse, i Sundhedsstyrelsens Morbiditetsundersøgelse og af Universitetets Sociologiske Institut i dets mobilitetsundersøgelse 1953—54. Specielt indenfor meningsmålingen er der grund til at fremhæve Michigan Survey Research Center som et af de videnskabeligt set mest fremskredne opinionsforskningsinstituter. En god redegørelse for institutets arbejdsmåder findes i lederens, Rensis Likerts, artikel i samleværket *The Policy Sciences*, udgivet af Lasswell. Suppleret

med de resultater som demokratiernes periodiske valg giver, byder opinionsundersøgelserne på et enestående materiale for sociologisk analyse.

En af de mere iøjnefaldende generaliseringer som hyppigt bekræftes er, at den offentlige mening forandrer sig langsomt. Derfor har alle mere raffinerede forsøg på forudsigelse af valgresultater og fremtidige præferencer i det hele taget en hård konkurrent i den enkle, som består i at forudsige, at næste valg vil give samme resultater som det sidste. En kompilation af amerikanske meningsundersøgelsesresultater refererer i en tabel 60 undersøgelser af Roosevelts popularitet fra 1937 til 1945. Popularitetsprocenten, beregnet som antallet der godkender præsidentens politik, divideret med antallet der har en bestemt mening, svinger fra et minimum af 54 % til et maksimum af 78 %, og ingen forskel mellem to påfølgende undersøgelser var større end 12 procentpunkter. Den største ændring henimod øgende popularitet fulgte efter det japanske overfald på Pearl Harbor. Hadley Cantril forsøgte for nogle år siden at formulere en del tentative generaliseringer om den offentlige mening på basis af amerikanske data fra tiden mellem krigsudbruddet i Europa og U.S.A.'s indtræden i krigen. Cantril tager her bl. a. standpunkt til det problem, hvorvidt og under hvilke betingelser den offentlige mening kan siges at røbe rationel overvejelse eller med andre ord adfærd, som kan ses at maksimere individernes selvdefinerede velfærd. Cantril konkluderer: »By and large, if people in a Democracy are provided educational opportunities and ready access to information, public opinion reveals a hard-headed common sense«. Jeg tror, dette er et udsagn — som til trods for dets ret vage formulering — vil underskrives af mange opinionsanalytikere.

Man er mere tilbøjelig til at underskrive Lincolns stolte ord om folket end akceptere Paretos pessimisme. Men, vil der blive indvendt, viser da ikke reklamens ofte succesrige felttog, at folk følger den røst som brøler løgn, snarere end den der hvisker sandhed. Jeg vil postulere, at sådant kun sker, hvor realitetskontrol er vanskelig. Endvidere forekommer det mig, at mange kulturpessimister glemmer det fundamentale faktum, at menneskets skæbne er at leve under en daglig dødsrisiko, hvorved det bliver mere forståeligt, om undertiden tilsyneladende bagatelmæssige nutidige nydelser foretrækkes fremfor mere solide fremtidige goder.

En anden faktor som også fortjener omhyggelig betragtning, før man forkaster velfærdsmaksimeringsmodellen, er det fra dyreeksperimenter stammende synspunkt, at mennesket ligesom pattedyr overhovedet synes at tilstræbe og at befinde sig bedst i en situation karakteriseret ved, hvad man kunne kalde et spændingsoptimum. Dette betyder, hvis teorien holder, at mennesket alt andet lige foretrækker en situation, der er noget frygtindgydende eller noget frustrerende, fremfor en situation karakteriseret ved fravær af frygtindgydende og/eller frustrerende elementer.

En hyppig kommentar til offentlige opinionsundersøgelser er, at de »kun« drejer sig om, hvad folk siger, og ikke om hvad de »gør«. En implikation er, at verbal adfærd ikke er særlig prediktiv for nonverbal adfærd.

Gennemgang af den foreliggende litteratur om dette interessante emne må utvivlsomt lede til den slutning, at korrelationen: holdning — handling normalt er såvel positiv som betydelig nok til at være en af de vigtigste forudsigelsesfaktorer, der står til vor disposition. Endog tilsyneladende håbløst vage spørgsmål (»Do you think most people can be trusted?«) og besvarelser kan have stor diagnostisk værdi (Cantril).

Meningsanalytikeren støder på de største vanskeligheder, når hans spørgsmål mødes med uvillighed til at svare, men hvor denne uvillighed samtidig er camoufleret ved et undvigende irrelevant eller direkte urigtigt svar. Udenforstående kritikere er undertiden tilbøjelige til at tillægge denne vanskelighed en skæbnesvanger betydning. Man kan ikke stole på, hvad folk siger, hedder det. Forskeren står dog, som Lazarsfeld og Kendall har fremhævet, slet ikke hjælpeløs ved behandling af den ene eller den anden form for svaruvillighed. Dels er der metoder som erfaringsmæssig skaber øget svarvillighed (anonymitetssikring, brug af introduktioner fra ansete personer, etablering af en »god« kontakt mellem interviewer og svarperson, brug af indirekte spørgsmål etc.), dels er der ved sammenligning mellem besvarelse af forskellige spørgsmål mulighed for at afdække forekomst af undvigende svar og skønne om undvigelsens omfang.

Befolkning.

En gruppes størrelse, gruppemedlemmernes tilgang og afgang og gruppens sammensætning med hensyn til køn, alder og øvrige socialt relevante biologiske karakteristika er faktorer af central interesse for en sociolog. Når man, som det er almindeligt indenfor demografien indskrænker sig til studiet af sådanne problemer i forbindelse med territoriale grupper som f. eks. lokalsamfund, statssamfund eller verdenssamfundet, så opnår man en betydelig forenkling i problemstillingen, idet sådanne grupper kun kan forandre deres størrelse gennem tre (verdenssamfundet : to) veldefinerede processer, nemlig frugtbarhed, dødelighed og vandring. Frugtbarheden har krav på særlig interesse, fordi den i højere grad end de to andre processer kan tænkes benyttet som befolkningsregulator, såvel opad som nedad efter befolkningens ønske. Mulighederne for vandring mellem staterne er derimod ret begrænsede og almindelig moralopfattelse vil under normale omstændigheder forbyde brugen af dødelighed til befolkningsreduktion.

I almindelighed har man koncentreret opmærksomheden om den stærke nedgang i frugtbarhed som kendetegnede en række industrialiserede nationer, specielt i perioden 1880—1940. Man har forsøgt at finde forudsæt-

ningerne for en sådan nedgang med henblik på forudsigelser for befolkningsudviklingen i mindre industrialiserede nationer.

I en fremragende forskningsoversigt udarbejdet af eksperter i F.N. konkluderes der, at der er nu næsten fuldstændig enighed om, at nedgangen i familiens størrelse overvejende skyldes familiens egen børnebegrænsningspraksis.

Denne praksis må igen siges at blive specielt begunstiget i det sociale milieu, som kendetegner de store byer (familiebåndet svagere, børn kostbarere såvel i tid som i penge at opdrage, andre ønskemål end børn yder mere effektiv konkurrence).

I absolut alle normale samfund er frugtbarheden dog i nogen grad socialt reguleret, forsåvidt som socialt akcepteret børneavl altid er gjort afhængig af visse mere eller mindre vanskelige opfyldbare betingelser.

Jo vanskeligere disse betingelser bliver, jo højere bliver chancen for at frugtbarheden kommer til at ligge under det biologiske maksimum.

De skandinaviske lande er således kendetegnet ved en ret høj gennemsnitlig ægteskabsalder, hvoraf følger, at den socialt akcepterede børneavl i meget ringe grad gør brug af den første fjerdedel af kvindens fødedygtige periode.

Den højere ægteskabsalder må formodentlig forklares dels som betinget af, at den for given social klasse acceptable bostiftelsesstandard ligger så højt, at unge mænd finder det ret vanskeligt at imødekomme den, dels også af en ret udbredt tolerance overfor seksualsamkvem blandt ugifte, så længe den forbliver ufrugtbar.

Dødelighedens sociale korrelater vil være velkendt for dette tidsskrifts læsere. Da den stærke nedgang i dødelighed i den vestlige verden i de sidste hundrede år særlig er kommet de yngste aldersklasser til gode, er specielt spædbarnsdødeligheden blevet et af de vigtigste mål for den almindelige velfærd i et samfund. Thorndike, som i 1930erne konstruerede et indeks for amerikanske byers velfærdsstandard, fandt, at en af de komponenter i indekset som korrelerede højest med det totale indeks netop var spædbørnsdødeligheden, risikoen for at dø i alderen 0 til 1 år.

Som Malthus gjorde opmærksom på, foregår produktionen af homo sapiens på en sådan måde, at der under gunstige betingelser er mulighed for en meget rask befolkningsvækst.

At en befolkning derved kan komme til at blive større end foreneligt med maksimal velfærd under de givne betingelser må derfor ansees som en reel risiko. Dette implicerer igen en teori om befolkningsoptimum.

Til trods for ægteparret Myrdals aggressivt formulerede afvisning af befolkningsoptimumteorien i 1930erne, mener jeg, at teorien er frugtbar, og det selv om det for nærværende kan være vanskeligt i det konkrete tilfælde at beregne optimalbefolkningen. Det for mig mest tiltalende ved teorien er den omstændighed, at den kan opfattes som en logisk deduktion af en

mere generel og efter min mening meget alment anvendelig sociologisk formulering, læren om den optimale balance.

Teorien om den optimale balance påstår, at interaktionen mellem de komponenter i en situation, der bestemmer menneskelig velfærd (målt på den ene eller anden måde) typisk er sådan, at velfærdsvariablen maksimeres for visse værdier af disse komponentvariable. For tilstrækkelig spænd i de relevante variable skal derfor den typiske korrelation være kurvilineær, ikke rektilineær.

Social stratifikation.

Analysen af den sociale lagdeling har i lang tid været, og er til dels endnu, hæmmet af en ufrugtbar begrebsrealisme. Dette var særlig kendetegnende for den ældre tyske sociologi. Og på få områder træder modsætningen mellem realister og nominalister skarpere frem end ved deres reaktion på spørgsmålet: Hvad er en social klasse? En begrebsrealist vil uden videre antage, at dette ord har en bestemt empirisk reference, og derfor se det som sin opgave at redegøre nærmere for denne antagne references indhold.

En begrebsnominalist vil derimod først undersøge, hvad slags erfaringer folk refererer til, når de benytter ordet, social klasse, han vil da hyppigt måtte konkludere, at ordet af forskellige mennesker og ikke mindst af forskellige sociologer benyttes for at referere til forskellige ting, han vil da søge at knytte begrebet til et relativt ensartet sæt af erfaringer, nemlig fornemmelig sådanne erfaringer, som enhver videnskabsmand efter behag kan duplicere, altså erfaringer resulterende af bestemt angivne operationer. Den således udviklede operative definition vil typisk være mindre meningsfyldt d. v. s. referere til et mere snævert sæt af erfaringer end begrebsrealistens definition, men til gengæld vil den operative definition muliggøre en mere precis konstatering af pålideligheden i de i definitionen indgående observationer og derigennem danne en bedre basis for en mere objektiv sociologi.

Vi kan sige, at sociologien i dag er midt inde i en storstilet terminologisk redskabsskærpning. Begreber overtaget fra common sense og filosofisk spekulation gøres i stigende grad til genstand for kritisk analyse med hensyn til operativ definerbarhed.

Et meget generelt kendetegn i klassedefinitioner er referencen til en del eller et lag af et samfund, som er relativt homogent med hensyn til besiddelse af visse kategorier af knaphedsgoder fornemmelig magt, rigdom, kundskab eller social acceptabilitet.

Det er mit synspunkt, at de fire variable med fordel kan anses som de primære klasseinddelings- eller stratifikationsvariable. Sædvanehandling, som ikke viser ret nær sammenhæng med social acceptabilitet, vil sjældent

anses for relevante i klassedefinitioner. Endvidere anses i almindelighed f. eks. erhverv og afstamning kun for klasserelevante i den grad de influerer en persons magt, rigdom, kundskab eller sociale acceptabilitet.

Noget anderledes ligger det med de sociale holdninger som undertiden trækkes ind i klassedefinitionen. Det drejer sig fornemmelig om en bestemt type holdning, nemlig den som reflekterer graden af tiltrækning og frastødning indenfor og mellem klasser. Men det vil let indses, hvor uhensigtsmæssigt det bliver at operere med denne faktor som en del af klassedefinitionen. Det bliver jo da nemlig nødvendigt på forhånd at enes om, hvad slags tiltrækninger og frastødninger, der skal anses som klasserelevante. Vi kan have solidaritet og konflikt mellem ægtefæller, mellem lokalsamfund og mellem nationer, men ingen vil anse dette som klasserelevant i betydningen nødvendig for definitionen af en social klasse. Men derved vil vi bringes tilbage til en eller flere af de fire foran nævnte variable, og dette gælder også, om vi, som det undertiden sker, tager den foreløbige operative udvej, at sige, at en klasse består af de individer, som regner sig selv som tilhørende en af dem ensartet benævnt klasse. Thi, vi kan i så fald spørge, hvilke kriterier disse individer anvendte, når de talte om klasse, og vi vil, som det bl. a. har vist sig i Danmark, uvægerlig blive henvist til en eller flere af de fire faktorer, eller til faktorer der er korreleret med disse. Derfor er det mit synspunkt, at det er uhensigtsmæssigt at tage solidaritetsfaktoren med i klassedefinitionen. Det forhindrer ikke, at graden af klasse-solidaritet er et vigtigt problem for sociologien, ligesom solidaritet overhovedet. Blot må det være mest bekvemt først at definere en klasse som en social gruppering, der er relativt homogen på en eller flere af de fire faktorer, og derefter undersøge, hvilken grad af solidaritet indenfor og antagonisme mellem klasser der dermed er associeret. Dette standpunkt forhindrer ikke, at det vil anses for ønskværdigt at tage, hvad der er på forhånd kendt som specielt adfærdsrelevante skillelinier på magt-, rigdom-, uddannelses- og acceptabilitetsstigerne i betragtning ved den endelige inddeling af befolkningen i sociale klasser. Ethvert klassifikationssystem er jo kun et middel henimod øget forudsigelseseffektivitet.

Stort set var amerikanske sociologer betydelig mindre interesseret end deres europæiske kolleger i samfundets lagdeling op til 1930erne. Ægteparret Lynd havde rigtignok allerede i 1929 påvist det skarpe skel i en amerikansk gennemsnitsby mellem det manuelt arbejdende lag og de øvrige. Allerede i 1890 havde dansk-amerikaneren Jacob Riis skildret »how the other half lives« med data fra New Yorks slum, som han kendte i egen-skab af politireporter. Og i 1899 skrev norsk-amerikaneren Thorstein Veblen sin blændende analyse af the leisure class, specielt interessant ved sin fulktionelle analyse af fænomenet iøjnefaldende ødselhed »conspicuous waste«. Men der kan næppe være tvivl om, at det var kulturanthropologen

William Lloyd Warner som fremfor nogen anden formåede at rette sociologernes interesse mod den sociale lagdeling. Warner har dannet skole i klasseforskningen i U.S.A. Warner og hans elever har produceret en række interessante monografier startende med Warner og Lunt: *The social life of a modern community*, 1941. Lige fra denne start har Warner, hans medarbejdere og hans studenter haft visse meget klare kendetegn.

For det første er deres arbejdsmark normalt den lille by eller landsbyen. I den første monografi skildres Yankee city = Newbury Port, Mass. en by på ca. 17.000 indbyggere, en senere studie behandler Jonesville = Morris, Ill. som havde ca. 6.000 indbyggere.

For det andet kommer en mand fra Warner skolen altid til det resultat, at der er et bestemt antal klasser i den by som studeres, hverken flere eller færre. I Newbury Port findes der 6 klasser, i Morris 5 og i en landsby i Missouri, som kaldes »Plainville«, 3 klasser. Dette var i U.S.A. så meget mere udfordrende påstande, som vel få moderne nationer har en stærkere egalitær tradition og ideologi.

For det tredje og ligeså udfordrende giver de det indtryk, at den sociale mobilitet er meget ringe.

For det fjerde deler de den udbredte antropologiske tendens til at generalisere deres fund meget stærkt efter skemaet: U.S.A. er ikke stort anderledes end en amerikansk småby.

For det femte, og dette er vel nok skolens vigtigste bidrag på længere sigt: Warner og hans folk lægger en hovedvægt på social status: grad af acceptabilitet, og driver derfor et omfattende feltarbejde ved hjælp af interviewer, deltagerobservation og studium af lokale aviser og andre skrevne eller trykte kilder.

Adskillige empiriske undersøgelser fra forskellige dele af den vestlige civilisation har givet materiale til besvarelse af spørgsmålet: Hvor stor er den sociale mobilitet -- vandringen op og ned i samfundet -- over en generation. Der er ikke her anledning til nogen detaljbehandling. Kun så meget skal siges: Sønnen vil hyppigt i disse undersøgelser findes i et andet socialt lag end faderen, men meget sjældent har han vandret langt op eller ned i forhold til faderen. Ekstrem mobilitet synes dog at være betydelig hyppigere i U.S.A. end i England. Zipfs regel om, at vandringens omfang mellem to lokalsamfund er proportional med produktet af samfundenes størrelse og omvendt proportional med en potens af deres indbyrdes afstand ($y = \frac{k P_1 P_2}{L^n}$), synes med held at kunne overføres på bevægelse op og ned med hensyn til social anseelse.

En tabel, der fremstiller forholdet mellem faders og søns sociale placering, vil hyppigt tilfredsstillende kendetegnene for en såkaldt ureducerbar ergodisk Markovkæde. Deraf følger deduktivt, at den iagttagne mobilitet, hvad også

common sense lader forvente, om den kunne tænkes fortsat over et stort tal generationer efter hvert resulterer i en fordeling af efterkommerne som er absolut uafhængig af stamfadernes sociale placering.

Spørger man om årsager til mobilitetsforskelle, er det nødvendigt først at skille mellem forskelle i total mobilitet mellem to eller flere samfund og på den anden side individuelle mobilitetsforskelle blandt individer tilhørende samme samfund.

Hvad der er tilstrækkeligt til at forklare den første type af forskelle er utilstrækkeligt til at forklare den anden type og omvendt.

Sociologiske teoretikere har væsentlig drøftet totalforskelle mellem samfund. Man har specielt fremhævet, at et samfunds hierarkiske lagdeling bestemmer den maksimalt mulige sociale vandring opad og nedad. Er overklassen relativt talrig, så betyder det alt andet lige flere chancer for opadgående mobilitet. Hvis overklassen har lavere nettoreproduktion end de øvrige klasser og således kun kan opretholde sin størrelse ved rekruttering nedefra, så stiger chancerne yderligere. En anden iøjnefaldende faktorgruppe er de forhold, der bestemmer den sociale afstand mellem personer af forskellig social klasse.

Hvis således samfundets normer definerer en social kontakt mellem en overklasseperson og en person fra den sociale underklasse som ekstremt utilbørlig for en eller begge parter, vanskeliggøres den vertikale bevægelse. Der gør sig her, som så ofte, en vekselvirkning gældende. Tiltagende mobilitet fremmer afstandsreduktion, og afstandsreduktion fremmer mobiliteten. Og tilsvarende gensidig afhængighed må forventes ved aftagende mobilitet.

Forskelle i mobilitet mellem personer i samme samfund og hvis fædre tilhører samme sociale klasse må principielt søge sin forklaring i individ — milieu interaktionforskelle. Men da specielt langdistancemobilitet som fra fader: skopudser til søn: højesteretspræsident i almindelighed forudsætter en meget tidlig differenciering i karriere mellem den mobile og den immobile vil forklaringen på sådan mobilitet formodentlig hyppigt være at søge indenfor rammen af det milieu, hvor en person tilbringer sin barndom og tidlige ungdom. Personens egne evner, kundskaber og sociale ærgerrighed må spille en rolle, men også familiens økonomiske evne, sociale indsigt og ærgerrighed ligesom også stimulanser fra skole, foreninger og kammeratkreds.

Siden skolen er en af de vigtigste sociale elevatorer i det moderne samfund, har det en særlig interesse at studere, hvorledes skolen udover elementærtrinnet transporterer nogle personer opad i samfundet, medens andre reelt udelukkes.

Nærmere empirisk belysning ved hjælp af dansk materiale af herhenhørende problemer vil fremkomme, når Sociologisk Instituts stratifikationsundersøgelse er færdiganalyseret.

Social udvikling.

Er der ved betragtning af en større eller mindre del af verdenssamfundet over et anseeligt tidsrum basis for den teori, at den stedfundne forandring følger en bestemt regel? På dette problem findes der tre svar, der, for så vidt de refererer til ensartede fænomener, er gensidig hinanden udelukkende:

1. Påstanden om tilbagegang.
2. Påstanden om fremgang.
3. Afvisning af begge de foregående og eventuel fremhævelse af en mere eller mindre regelmæssig syklisk veksling mellem perioder med fremgang og perioder med tilbagegang.

Den første og den tredje teori er ældre end den anden.

En vurdering af disse påstande er kun mulig, når tid, område og kriterier for fremgang er nogenlunde præciserede.

Betragter man menneskehedens historie i det sidste million år i den grad, den i dag foreligger kendt, findes der næppe nogen basis for påstanden om tilbagegang målt ved ethvert rimeligt kriterium.

Fremskridtsteorien som i sin første udformning kan spores tilbage til Roger Bacon formuleredes således af Saint-Simon: Guldalderen er ikke bag os men foran os. Hans elev, sociologiens fader Comte akcepterede og uddybede dette synspunkt med sin lære om, at udvikling i ethvert samfund foregår i tre stadier, men med varierende hastighed, hvorved samfundet gradvis går fra en stærk religiøs problemløsning til en stærkt videnskabelig problemløsning. Men det var Darwin og Spencer som for alvor gjorde læren om fremskridt til en indflydelsesrig sociologisk teori. Da Spencer og de øvrige tilhængere af en social udviklingslære paralleliserende den biologiske, en udviklingslære som hyppigt, men ikke altid, tolkedes som en fremskridtslære, let kunne vises at have baseret deres påstande på et vaklende empirisk grundlag, blev udviklingslæren og dermed fremskridtsideen diskrediteret i den videnskabelige sociologi. Medens ældre lærebøger havde talt om social evolution, benytter man derfor nu det forsigtigere ord, social forandring om det samme. Og dog må man sige, at en bestemt variant af udviklingslæren i dag, er den mest almindeligt akcepterede sociologiske teori om langtidsforandringer i verdensformat. Det er den af Ogburn formulerede teori om kulturvækst. Dog overlader man nu gerne til hver enkelt at bedømme om mere kultur er mere ønskværdig end mindre kultur.

Den sociale udviklings problem opfattes af Ogburn som spørgsmålet om, hvorledes samfundet forandrer sig, og specielt, hvorledes den nuværende civilisation er blevet til. Det traditionelle svar givet af det 19nde århundredes evolutionsteoretikere var en henvisning til udvikling af menneskets medfødte talent. Ogburn forkaster ikke dette svar, men understreger dets be-

grænsede gyldighed. Teorien kan være gyldig for den største del af homo sapiens og hans forgængeres karriere, dog ikke for de sidste ca. 25.000 år af menneskets historie. Dette er således, fordi der ingen basis findes for påstande om en udvikling af den menneskelige hjerne i det sidstnævnte tidsrum. Men netop i disse 25.000 år er den menneskelige kultur vokset enormt. Forklaringen på dette er efter Ogburn at finde i fire faktorer: opfindelse, akkumulering, spredning og tilpasning.

Af Ogburns fire processer er opfindelsen den vigtigste, fordi den, når verdenssamfundet som helhed betragtes, udgør det eneste middel til øgning af samfundets kulturelle ressourcer. Akkumuleringsprincippet er nødvendigt dels for at kunne hævde, at der er flere opfindelser, end der er tab af gammel viden, dels for at forklare forskel i opfindelsesaktivitet. Kulturen tænkes sammensat af et endeligt antal kulturelementer eller tidligere opfindelser. Nye opfindelser antages at være betinget af de bestående kulturelementers antal. Således at der ligesom ved kapitalakkumulation gennem rente og rentes rente vil blive flere opfindelser, jo større den kulturelle basis eller antallet af kulturelementer er. Dog indser Ogburn, at en regelmæssig eksponentiel vækst over et længere tidsrum er en fysisk umulighed, snarere tænker han sig udviklingen som en serie eksponentielle spurter, afbrudt af hviletilstande. Spredning er en vigtig faktor, fordi den alt andet lige forventes at accelerere kulturens vækst. I mindre områder af kloden er spredning den vigtigste kulturelle vækstfaktor. Kulturelementerne hænger mere eller mindre tæt sammen. Jo tættere gensidig afhængighed, jo stærkere tendens til tilpasning via nye opfindelser, når et element i en sådan tæt afhængighedskæde forandrer sig. Derfor spiller tilpasning en vigtig rolle som kulturvækstbefordrer i Ogburns teori. En sådan tilpasning vil normalt tage nogen tid, og der opstår da, hvad Ogburn kalder, en kulturel forsinkelse, som kan virke socialt disintegrerende. Denne lære om kulturel forsinkelse har dog været udsat for stærk kritik. Ogburns synspunkt kan være rigtig nok, men det er blot så vanskeligt i det konkrete tilfælde at pege på, hvad der er forsinkelse, og hvad der ikke er det, uden at henfalde til subjektive vurderinger. Da H. C. Andersen første gang (1819) rejste fra Odense til København brugte han ca. 40 timer. Nu tager turen 3 timer med lyntog. Men de tre trosartikler var de samme da som nu. Er dette kulturel forsinkelse eller ikke. Vi kan ikke besvare dette spørgsmål, før vi har besvaret et andet og mere fundamentalt spørgsmål, nemlig dette: Har det nogen mening at tale om en optimal balance eller relation mellem samfærdselskultur og religiøs kultur, og i det tilfælde, hvad er det som kendetegner denne optimalrelation.

Ogburns teori fører til en speciel interesse for sådanne kulturområder, som kendetegnes ved specielt hurtige forandringer som f. eks. videnskab og teknologi i det moderne samfund. Hvad er det for slags faktorer, som

fremmer den teknologisk videnskabelige udvikling. Ogburn fremhævede, som vi har set, den kulturelle basis, jo flere kulturelementer opfinderer kan disponere over, jo mere sandsynligt, at han vil fremkomme med en opfindelse. Men han nævner også behovsfaktoren uden dog at antage nogen tæt korrelation. Opfindertalent er naturligvis et sine qua non, men den lange række af veldokumenterede tilfælde af samtidig og uafhængig opfindelse af samme ting af forskellige opfindere tyder i al fald på, at nye opfindelser ikke er så stærkt betinget af individuelle faktorer som af kollektive. Den store mand har taget en stor kultur i arv.

Det er vigtigt at minde om, at Ogburns teori er en teori i den store skala. Det drejer sig om den ganske menneskehed over de sidste 25.000 år, med tilbageblik over menneskets karriere som selvstændig dyreart (ca. 1 million år).

Så snart vi indsnævrer interessefeltet må billedet blive et andet. Vi må da med Gilfillan hævde, at biologiske forskelle mellem nationerne fremmet gennem endogami og selektion kan spille en rolle for opfinderaktivitet, ligesom også de geografiske faktorer f. eks. temperatur, råstoftilgængelighed og sociale faktorer som f. eks. graden af social afstand mellem den sociale elite og de manuelt arbejdende, kan være af betydning til forklaring af forskelle i opfinderaktivitet mellem nationer. Det fortjener også at fremhæves, at cykliske fænomener som f. eks. vækst — forfald — tilintetgørelse hyppigt kan dokumenteres i mindre grupper.

I det tyvende århundrede er der tildels fra ikke-sociologisk hold rettet stærke angreb mod teorien om en fremadskridende udvikling i dens forskellige formuleringer (Spengler, Toynbee og Sorokin). Men det karakteristiske for disse angribere er, at de ikke beskæftiger sig med den totale menneskehed over hundredtusinder af år, men kun med udsnit i tid og rum, sædvanligvis sådanne samfund og kulturer som historikerne har mest at fortælle om.

Familien.

Udforskning af familiesociologiske problemer har interesseret såvel det nittende som det tyvende århundredes sociologer, men interessens tyngdepunkt har forskubbet sig. I forrige århundrede og begyndelsen af indeværende interesserede man sig under påvirkning af Darwin og Spencer mest for familiens oprindelse og udvikling. I dette århundrede er interessen gradvis blevet koncentreret om den nutidige families struktur, funktion og succesbetingelser.

Udviklingsteoretikerne (Bachofen, Morgan, McLennan, Lubbock foruden Spencer selv) mente at kunne slutte sig til en familieudviklingslov som indebar, at den moderne monogame familieform via mellemstadier (hos Morgan fem, hvoriblandt gruppeægteskab) havde udviklet sig fra en oprinde-

lig promiscuitetstilstand. Denne teori, hvis rigtighed blev bestridt bl. a. af N. C. Starcke (*Die primitive Familie*, 1888) og senere af Westermarck, er nu helt forladt, fordi dens bevisgrundlag er så vaklende. End ikke blandt de i teknologisk henseende mest primitive af de kendte stammer forekommer promiscuitet som permanent ordning, og gruppeægteskab er også overordentlig sjældent. Endvidere er menneskeaberne enten monogame eller polygyne.

Monogami og polygyni har såvidt nutidig viden går været menneskehedens vigtigste ægteskabsformer, så langt vi kan følge udviklingen bagover. Polyandri er et sjældent forekommende fænomen. Murdoch har fremhævet, at monogamiet tilnærmelsesvis i alle kendte samfund også i dem, som tillader eller begunstiger andre ægteskabsformer, er den mest udbredte familief orm. Men hvor såvel monogami som polygyni er tilladt, er det sidste regelmæssigt associeret med højere anseelse.

Kernefamilien, gruppen bestående af fader, moder og deres fælles børn har i alle kendte samfund det kendetegn, at kun en af de tre heteroseksuelle relationer fader - moder, fader - datter, moder - søn er en socialt akcepteret seksualrelation, medens seksualrelationer eller ægteskab fader - datter og moder - søn er belagt med tabu. Den mest acceptable forklaring på dette bemærkelsesværdige ¹ forhold synes at være den såkaldte funktionelle: Den samboende familiegruppe antages at have et uafviseligt behov for et vist minimum af solidaritet, som let ville kunne trues ved seksualkonkurrence indenfor familien.

Den teknologiske udvikling har medført stigende urbanisering og et stigende funktionsområde for de politiske institutioner, hvorved en række opgaver, som før var familiale, nu helt eller overvejende er statslige eller kommunale. Dette er velkendt. Mindre bemærket, men næppe mindre væsentlig er det, at urbaniseringen på den anden side også har tilført familien nye opgaver. I de store byer er det gamle stærkt interaktive naboskab karakteriseret ved udstrakt gensidig hjælp og gensidig deling af sorger og glæder gået tabt. Enkelte vil mene, at den stærke udvikling af foreningslivet erstatter det tabte fællesskab. Men dette kan ikke være rigtigt. Tallet på foreninger og medlemslisternes størrelse er meget dårlige interaktionsindikatorer. Bedre er en oplysning om, hvor mange deltager, hvor hyppigt, i foreningsmøder. Ifølge en repræsentativ undersøgelse af 3200 danske mænd og kvinder foretaget 1953—1954 af Sociologisk Institut var der på den tid et flertal, 59 %, af den voksne danske befolkning (21 år og derover), som ikke deltog i et eneste foreningsmøde gennem et tidsrum af 6 måneder før udspørgelsestidspunktet. Konklusionen må uundgåelig blive: Foreningsliv,

1. Bemærkelsesværdigt specielt derved, at udforskning af en række forskellige former for social tiltrækning i reglen viser en ret stærk tendens til stærkere end gennemsnitlig tiltrækning mellem personer som ligner hinanden og er hinanden nær i rum og tid.

som vi i dag kender det, er for de fleste kun en fattig, om overhovedet nogen, erstatning for et godt naboskab.

Det bliver da ligeledes for de fleste familien, som må søge at imødekomme det behov for intim social kontakt, som byerne har gjort det vanskeligere at tilfredsstille udenom familien. I lys af denne opfatning får undersøgelser af betingelser for ægteskabelig lykke en særlig betydning. Af sådanne undersøgelser findes der nu omtrent en snes stykker, hvoraf en er dansk. Man har rejst den generelle indvending mod at benytte lykke, tilfredshed og lignende kriterier for ægteskabelig succes, at de helt lader ægtefællernes personlighedsudvikling ude af betragtning. Man kan meget vel forestille sig et ægteskab, som af parterne bedømmes som lykkeligt, men samtidig af udenforstående eksperter bedømmes som personlighedsindsnævrende for begge parter: Ved at interesse sig mere og mere for hinanden kan de være kommet til at interessere sig mindre og mindre for andre mennesker og andre ting overhovedet. Der er så meget mere hold i dette argument, som det er almindelig observation, at små homogene grupper ikke synes at begünstige individuel originalitet. Man kunne sige, at af de to dominerende ønskemål, sikkerhed og frihed, er de små intime grupper kun primært konstrueret med henblik på det første.

Der kunne derfor være god grund for ægteskabsforskere til at se noget nærmere på den ægteskabelige lykke med henblik på, hvad der betinger en lykke eller tilfredshedstilstand som *ikke* virker personlighedsindsnævrende.

Om resultaterne af lykkeforskningen kan det stort set siges, at den med stor enstemmighed har afvist de romantiske påstande, som idealiserer kærlighed ved første blik og kærlighed mellem personer, hvem kun lidt andet end en altopslugende lidenskab forener.

Lykkechancerne synes afgjort at ligge højere for personer, som har kendt hinanden længe før ægteskabet, og hvor altså en forhåndsfrasortering af til samliv udelige er mulig. Forskel i race og i religion er en ekstra belastning. Faktisk går da heller ikke flertallet så langt fra sin egen stuedør for at finde sin mage. Et vellykket ægteskabeligt samliv synes at være mere sandsynligt for parter, som har kunnet lære den dertil fornødne sociale teknik i forældrenes hjem. Således må man formodentlig interpretere den omstændighed, at flere amerikanske samt den eneste skandinaviske undersøgelse af problemet har fundet, at lykkechancen er større for personer, som betegner deres forældres ægteskab som lykkeligt. Endelig synes der at være en afgjort højere lykkechance for personer, som respekterer de sociale konventioner ved f. eks. i U.S.A. at gå i kirke, end for de mere ukonventionelle. Det skal dog fremhæves, at alle generelle konklusioner i dette felt er ret tentative på grund af det sparsomme empiriske materiale. Kriterierne er ikke heller altid sammenlignelige.

En af de mest omhyggelige undersøgelser af ægteskabsalderens betydning for ægteskabets holdbarhed er foretaget af Københavns Kommunes Statistiske Kontor. Den viser, at ægteskab mellem ret unge partnere er mest risikabelt, vel fordi specielt den unge kvinde står stærkest såvel på arbejdsmarkedet som på ægteskabsmarkedet.

Pladsen tillader ikke en nærmere omtale af den betragtelige sociologiske forskningsaktivitet indenfor samfundets øvrige hovedinstitutioner (stat, kirke, skole, arbejdsplads). Det er heller ikke overkommeligt for en enkelt person at være à jour med forskningen indenfor alle sociologiske specialområder, når han dertil samtidig selv skal drive forskning.

Man tør vel forvente et stigende krav om mere eksakt viden om sociologiske problemer i atomalderen.

Mellem preliterære og moderne samfund er der et dybt skille i henseende til herredømme over naturkræfterne. Men det er i høj grad diskutabelt om det moderne samfund står højere i samlivets kunst — viser større evne til at undgå ødelæggende konflikter og fremme den enkeltes glæde ved livet.

Af sociologien og de øvrige samfundsvidenskaber kan man vente, at de vil vise vejen til opnåelse af vore sociale idealer, hvis de i det hele taget er opnåelige. Vi kan vente, at de vil kunne sige os noget om virkningen af forskellige idealers realisering.

At en sådan viden kan misbruges, står ikke til at nægte. Men med Lundberg må man spørge: Giver der et acceptabelt alternativ? Har vi større garanti for at fremme et harmonisk samliv mellem menneskene ved at gå en anden vej end videnskabens? Jeg mener nej.

REFERENCER

Indledning:

LUNDBERG, G., SCHRAG, C., og LARSEN, O., *Sociology*. N.Y. 1954.

LUNDBERG, G., *Foundations of sociology*. N.Y. 1939.

Social interaktion:

ALLEE, W., *Cooperation among animals*. Rev. ed. N.Y. 1951.

BARNES, H., og BECKER, H., *Social thought from lore to science*. 1.2. Boston 1938.

FARIS, R., *Development of the small-group research movement. Group relations at the crossroads*, pp. 155—184. N.Y. 1953.

SVALASTOGA, K., *Den lille gruppe*. Sociologiske Meddelelser, serie 2, no. 3—4. Kbh. 1955.

Den informelle gruppe:

The leader's digest. (Ed. by the) Adult education association of the U.S.A. vol 1. (1953).

En af de mest omhyggelige undersøgelser af ægteskabsalderens betydning for ægteskabets holdbarhed er foretaget af Københavns Kommunes Statistiske Kontor. Den viser, at ægteskab mellem ret unge partnere er mest risikabelt, vel fordi specielt den unge kvinde står stærkest såvel på arbejdsmarkedet som på ægteskabsmarkedet.

Pladsen tillader ikke en nærmere omtale af den betragtelige sociologiske forskningsaktivitet indenfor samfundets øvrige hovedinstitutioner (stat, kirke, skole, arbejdsplads). Det er heller ikke overkommeligt for en enkelt person at være à jour med forskningen indenfor alle sociologiske specialområder, når han dertil samtidig selv skal drive forskning.

Man tør vel forvente et stigende krav om mere eksakt viden om sociologiske problemer i atomalderen.

Mellem preliterære og moderne samfund er der et dybt skille i henseende til herredømme over naturkræfterne. Men det er i høj grad diskutabelt om det moderne samfund står højere i samlivets kunst — viser større evne til at undgå ødelæggende konflikter og fremme den enkeltes glæde ved livet.

Af sociologien og de øvrige samfundsvidenskaber kan man vente, at de vil vise vejen til opnåelse af vore sociale idealer, hvis de i det hele taget er opnåelige. Vi kan vente, at de vil kunne sige os noget om virkningen af forskellige idealers realisering.

At en sådan viden kan misbruges, står ikke til at nægte. Men med Lundberg må man spørge: Giver der et acceptabelt alternativ? Har vi større garanti for at fremme et harmonisk samliv mellem menneskene ved at gå en anden vej end videnskabens? Jeg mener nej.

REFERENCER

Indledning:

LUNDBERG, G., SCHRAG, C., og LARSEN, O., *Sociology*. N.Y. 1954.

LUNDBERG, G., *Foundations of sociology*. N.Y. 1939.

Social interaktion:

ALLEE, W., *Cooperation among animals*. Rev. ed. N.Y. 1951.

BARNES, H., og BECKER, H., *Social thought from lore to science*. 1.2. Boston 1938.

FARIS, R., *Development of the small-group research movement. Group relations at the crossroads*, pp. 155—184. N.Y. 1953.

SVALASTOGA, K., *Den lille gruppe*. Sociologiske Meddelelser, serie 2, no. 3—4. Kbh. 1955.

Den informelle gruppe:

The leader's digest. (Ed. by the) Adult education association of the U.S.A. vol 1. (1953).

Gruppepres:

- BETTELHEIM, B., Individual and mass behavior in extreme situations. *J. Abn. and Soc. Psych.* 38: 417—452, 1943.
- HOMANS, G., *The human group*. 1950.
- HOVLAND, C., et al. *Communication and persuasion*. New Haven 1953.
- MILLER, D., and FORM, W., *Industrial sociology*. N.Y. 1951.
- NEWCOMB, T., *Social psychology*. N.Y. 1950.
- ROETHLISBERGER, F., and DICKSON, W., *Management and the worker*. Cambridge, Mass. 1939.
- SCHACHTER, S., Deviation, rejection and communication. Theory and experiment in social communication. *Ann Arbor*. 1950. pp. 51—81.

Kommunikation:

- Den selektive tendens i biblioteksbenyttelsen er bl. a. dokumenteret i de i Sociologiske Meddelelser, serie 1. pp. 71—72, 1952—53, omtalte værker.
- BELSON, W. A., *An inquiry into comprehensibility of »Topic for tonight«*. B.B.C. London 1952.
- DODD, S., Testing message diffusion in controlled experiments. *Am. Soc. Rev.* 18: 410—416. 1953.
- DODD, S., Diffusion is predictable. *Am. Soc. Rev.* 20: 392—401. 1955.
- FLESCHE, R., A new readability yardstick. *J. Appl. Psych.* 32 : 221—233, 1948.
- HOVLAND, et al. Experiments on mass communication. *Studies in soc. psych.* World War II bd. 3. 1949.
- LARSEN, O. N., *The relationship between the number of leaflets dropped on a target community and communication achieved by physical and by social means*. Seattle 1953. Stencileret. Washington Publ. Op. Laboratory.
- STAR, S., and HUGHES, H., *Report on an educational campaign: The Cincinnati plan for United Nations*. *Am. J. Soc.* 45. no. 4. 1950.
- VERNON, *An investigation into the intelligibility of educational broadcasts*. B.B.C. London 1950.

Den offentlige mening:

- CANTRIL, H., *Gauging public opinion*. Princeton, 1944.
- LIKERT, R., The sample interview survey as a tool of research. *The policy sciences*. Ed. D. LERNER and H. LASSWELL. pp. 233—251. Stanford, 1951.
- The prediction polls of 1948. *Social science research council. Bulletin* 60. 1949.
- Public Opinion 1935—1946. Ed. H. CANTRIL. Princeton 1951.
- SVALASTOGA, K., *Forumteknik*. Sociologiske Meddelelser, serie 1. no. 2. 1952.

Social stratifikation:

- DODD, S., The interactance hypothesis. *Am. Soc. Rev.* 15: 245—256. 1952.
- GEIGER, T., *Sociologi*. Kbh. 1939.
- GLASS, D., ed. *Social mobility in Britain*. London 1954.
- HØGH E., et al. *Differential class behavior in Denmark*. Stencileret. Kbh. 1955.
- WARNER, W., and LUNT, P., *The social system of a modern community*. New Haven. 1941.
- ZIPF, G., The $\frac{P_1 P_2}{O}$ hypothesis. *Am. Soc. Rev.* 11: 677—686, 1946.
- SVALASTOGA, K., *Vertikal social mobilitet i en dansk by*. Sociologiske Meddelelser. Serie 1. no. 3. 1953.

Social Udvikling:

GILFILLAN, S., Social implications of technical advance. *Current Sociology*, 1: 191—207, 1952.

OGBURN, W., *Social change*, 1923. Ny udg. 1950.

SOROKIN, P., *Social and cultural dynamics*. 1—4. N.Y. 1937—41.

SPENGLER, O., *Der Untergang des Abendlandes*.

TOYNBEE, A., *A study of history*. Oxf. 1947.

Familien:

KARLSSON, G., *Adaptability and communication in marriage*. N.Y. 1951.

KOLB, W., Sociologically established family norms and democratic values. *Social Forces*, 26: 451—456, 1947—48.

LOCKE, H., *Predicting adjustment in marriage*. N.Y. 1951.

MURDOCK, P., *Social structure*. N.Y. 1949.

SVALASTOGA, K., The family in Scandinavia. *Marriage and Family Living*, 16: 374—380, 1954.